

ОГЛЯДИ

Gregorovich A.

Cossack Bibliography. A Selected Bibliography of the Zaporozhian and other Cossacks of Ukraine, the Don Cossacks of Russia and the Kuban Cossacks. – Toronto; New York; L'viv, 2008. – 371 p.

Григорович А.

Бібліографія козацтва. Вибрана бібліографія запорізьких та інших козаків України, донських козаків Росії і кубанських козаків. – Торонто; Нью-Йорк; Л., 2008. – 371 с.

«Тої слави козацької повік не забудем...»: Рекоменд. бібліограф. покажчик з історії укр. козацтва. – К.: ВАТ «Видавництво “Київська правда”», 2004. – 296 с.

Ucraina terra Cosaccorum: Україна – земля козацька: Бібліограф. нарис: Наук.-допом. вид. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – 228 с.

Подані бібліографічні видання відображають сучасний поступ козакознавства в Україні та за її межами у ХХІ ст., слугують лакмусовим папірцем систематизації та глибини його вивчення в історичній науці.

Відомий канадський бібліограф Андрій Григорович (Грегорович) у «Передмові» визначив подвійну мету своєї праці, яка є ресурсом для дослідників (це перша у світі наукова бібліографія козакознавчих студій західноєвропейськими мовами, зокрема англійською (781 позиція), російською й українською), і також призначена для студентів, аматорів дослідження козащини та всіх, хто цікавиться захоплюючою історією двох течій козацтва – українського та російського (с.6).

В основу відбору було покладено дослідження англійською мовою. Безперечно, автор відзначає диспропорційність видань про козацтво в Україні (особливо з 1991 р.), з одного боку, та західноєвропейськими мовами – з іншого.

Дослідник подає важливі відомості про українську та російську бібліографії у каталогах Бібліотеки Конгресу США. Зокрема, дізнаємося, що в 1970-х рр. бібліотекарі США і Канади марно намагалися призначити більший блок каталогізації для України, яка має єдиний номер ДК 508, відтак, видання з української історії досить слабо впорядковані у фондах цієї книгозбірні. Інша проблема – транслітерація кирилических назв латиницею (с.10), коли легше шукати за назвою чи предметним покажчиком, аніж за автором. Книги про козацтво розподілені за системою Бібліотеки Конгресу США у двох місцях – ДК 35 (загальні козацькі студії і російське козацтво) і ДК 508 (історія України), тому фахівець рекомендує здійснювати пошук через непослідовний розподіл (с.11). Автор не включив до своєї праці виданий раніше бібліографічний покажчик (United States. Library of Congress Selected List of Books on Ukraine. Published in English, French, German and Italian. Comp. by Sergius Jakobson and Francis J. Whitfield, Washington, D.C., United States Government Printing Office, 1941, 13 p.), в якому міститься близько 100 назв книг про Україну¹.

На переконання бібліографа, багато західних істориків не усвідомлюють різниці між двома окремими течіями козацької історії – українською та російською. В українських козаків головною цінністю була свобода, натомість у російських – відданість цареві (с.22). До перших на Заході склалося негативне ставлення через єврейські погроми часів Б.Хмельницького, а до других – за їх вірну службу Російській імперії у ХІХ ст. (с.26). У своїй бібліографії А.Григорович (Грегорович) більше висвітлює матеріали західного походження, оскільки у нього особисто не було нагоди скласти повний список відомих книг в Україні та Росії. Автор висловлює сподівання, що його праця посприє дослідникам у кращому використанні ресурсів козацької історії (с.28).

Структурно книга поділяється на дев'ять частин (три перших супроводжуються українським перекладом): 1) передмова; 2) вступ; 3) походження козаків; 4) козацькі бібліографії (6 позицій); 5) словники (38); 6) історія України (12); 7) історія Росії (5); 8) Інтернет-сайти (12; також три сайти у розділі 9); 9) бібліографія козацьких книг, статей і мап (№62–1557, або 1496 позицій). У розділ «Козацькі бібліографії» А.Григорович (Грегорович) включив бібліографічний покажчик Л.Винара, опублікований в «Українському історичному» (1999, №1), що містить багато статей на козацьку тематику. Однак упорядник не згадав покажчики Р.Вереса (1961 р.) та Б.Винара (1990, 2000 рр.), в яких, серед іншого, згруповано також і козакознавчі видання. Зокрема, у параграфі «Ukrainian History of the Cossack Period» 12-го розділу «History of the Ukraine» покажчика Р.Вереса міститься 35 позицій на козацьку тематику (34 англійською, 1 українською мовами). У параграфі «Козаки та гетьманат» 8-го розділу бібліографії Б.Винара (1990 р.) – 45 позицій під номерами 406–450 (21 книга, 15 статей (у тому числі частин книг), 9 дисертацій), а в параграфі «Козаки та гетьманат» 7-го розділу наступної бібліографії за 1989–1999 рр. (2000 р.) – уже 31 позиція під номерами 608–638 (25 статей (у тому числі частин книг), 5 книжок, 1 дисертація)².

Цікаво простежити географію країн, в яких досліджувалася тема козацтва. Не останнє місце серед них займають США і Канада, котру й репрезентує шановний автор. Перелік праць, виданих у Сполучених Штатах, складається з 442 позицій: 169 книг, 263 статті чи параграфи у книгах, по 2 відео, музичних твори, фільми (з одним із них автор не ознайомився), по 1 журналу, збірнику статей, п'єсі, звукозапису; причому перша праця датується 1812 р., а остання видана – 2007 р. По Канаді за 1912–2004 рр. зафіксовано 107 позицій: 43 книги, 57 статей або параграфів у книгах, 3 фільми, по 1 опері, CD, журналу, а також збірник статей на пошану відомого козакознавця З.Когута у «*Journal of Ukrainian Studies*» (2004 р.). Слід підкреслити, що 284 (США) і 73 (Канада) позиції стосуються історії саме українського козацтва у ранній новий час. Найактуальніші теми статей й книг, відображених у цій бібліографії: походження козацтва, Д.Байда-Вишневецький, студії про запорожців, козаки і Ватикан у 1594 р., повстання С.Наливайка, ототожнення козаків із ковбоями Дикого Заходу, Тарас Трясило, козацтво і Тридцятилітня війна, руська еліта до 1648 р., боєланістика, Богдан Хмельницький (повстання проти Речі Посполитої, єврейські погроми, Зборівський і Переяславський договори, прощведська політика), Гадяцька унія, Конотопська битва, Павло Тетеря, Києво-Могилянська академія, перква у Гетьманщині, український нобілет після 1648 р., Іван Мазепа (Північна війна), Пилип Орлик, Павло Полуботок, Коліївщина тощо. Студії з ранньомодерної історії України найчастіше публікуються на шпальтах таких наукових журналів (з позначенням у дужках кількості): США – «*Harvard Ukrainian Studies*» (49), «*Forum: A Ukrainian Review*» (49), «*Ukrainian Quarterly*» (36), «*The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States*» (10), «*Український історик*» (3 й 1 показчик), «*Proceedings of NTSh*» (3), «*Russian Review*» (3), «*Slavic Review*» (2), «*Russian History*» (2), «*Nationalities Papers*» (1), «*Social Research*» (1); Канада – «*Journal of Ukrainian Studies*» (10), «*New Review*» (1), «*Ukrainian Canadian*» (1), «*Canadian-American Slavic Studies*» (1), «*Canadian Slavonic Papers*» (1), «*Cartographica*» (1) тощо.

Наступний блок – слов'янські країни (у порядку зменшення). Україна (видано протягом 1622–2007 рр.) – 304 позиції: 244 книги, 57 статей або параграфів у книгах, по 1 опері, газеті («Україна козацька»), DVD (про козацькі танці). Праці, видані в межах сучасної Російської Федерації у 1760–2004 рр. – 90 позицій: 84, 6 (одну автор не бачив); Польщі (1597–2005 рр.) – 30 позицій: 26 книг, 2 фільми, по 1 статті й мапі; Чехії (1920–1999 рр.) – 11 позицій: 10 книг, 1 поема; Сербії (1923–1931 рр.) – 3 позиції-книги; Білорусії – 1 позиція-книга 1935 р.

Європейські та інші країни: у Великобританії (1603–2005 рр.) – 202 позиції: 100 (однієї автор не бачив), 82, 18 мап (у тому числі 4 репринта у «*Forum*»), по 1 графіці й тарелі; Франції (1660–2006 рр.) – 111 позицій: 57 (2 автор не бачив), 36, 1 журнал, 17 мап (у тому числі 5 у «*Forum*»); Німеччині (1649–2006 рр.) – 97 позицій: 58 (3 автор не бачив), 25, 1 фільм, 13 мап (у тому числі 6 у «*Forum*»); Італії (1628–2004 рр.) – 30 позицій: 11 (3 автор не бачив), 11, 2 фільми (1 автор не бачив), 1 опера, 5 мап (у тому числі 2 у «*Forum*»); Голландії (1613–2002 рр.) – 19 позицій: 4, 15 мап (у тому числі 2 у «*Forum*»); Ізраїлі (1972–2003 рр.) – 7 позицій: 6 статей, 1 збірник статей; Австралії (1933–2007 рр.) – 6 позицій: 4, 2; Австрії (1683–1999 рр.) – 6 позицій-книг (2 автор не бачив); Швеції (1770–1994 рр.) – 6 позицій: 4, по 1 мап й диску; Швейцарії (1615–1916 рр.) – 4 позиції: 3, 1; Латвії (1790–1990 рр.) – 3 позиції: 2, 1; Бельгії (1590–1690 рр.) – 2 позиції-мапи (у тому числі 1 у «*Forum*»); Аргентині – 1 позиція-книга 1955 р.; Греції – 1 симфонічна поема 1987 р.; Данії – 1 книга 1660-х рр.; Індії – 1 книга 1895 р.; Ірландії – 1 стаття 1981 р.; Іспанії – 1 книга 1916 р.; Румунії – 1 книга 1973–1983 рр.; Угорщині – 1 симфонічна поема 1851 р. тощо.

У бібліографії відсутні розподіл праць за тематичними критеріями, а вже потім усередині цих розділів їх упорядкування за абеткою та причинно-наслідковою послідовністю. Бракує також показчиків (іменного, географічного, предметного), що, безперечно, полегшило б пошук необхідної літератури, і списку використаних бібліографічних джерел. Не згадуються спеціальні праці Р.Вереса (1961 р.) й Б.Винара (1990, 2000 рр.). Слід було відділити мистецькі твори від наукових праць.

Позитивні моменти: 1) це перша в історичній науці США і Канади комплексна систематизація з козакознавства (наступним кроком має стати згрупування матеріалів саме про українське козацтво, примітною рисою котрого був державотворчий потенціал, тому його й слід подавати окремо від російського); 2) відзначимо особистий внесок А.Григоровича (Грегоревича), як козакознавця, автора праць №456–477 даної бібліографії; 3) у журналі «*Forum: A Ukrainian Review*», редактором якого є канадський бібліограф, опубліковано багато статей та відтворено чимало стародавніх мап; 4) пізнавальну цінність становлять близько 200 ілюстрацій, титульних сторінок видань; 5) новим є включення до джерел ресурсів Інтернет; 6) подано авторські анотації, що свідчить про неабияку компетентність упорядника у механізмах функціонування козацтва.

У бібліографічному показнику «*Тої слави козацької повік не забудем...*» наведено праці з історії козаччини, чимало з яких зберігаються у фондах Національної парламентської бібліотеки України й були видані в Україні протягом 1992–2003 рр. Дане видання є продовженням попереднього рекомендаційного показника, що побачив світ у 1992 р. та містив літературу за 1989–1991 рр. На думку упорядників, мета бібліографічного показника полягає в ознайомленні читача з масивом книг і публікацій з теми та допомогти в ньому зорієнтуватися.

У восьми розділах усторонньо відображено ранньомодерну епоху (1569 – 1795 pp.): 1) особливості історичного розвитку українських земель; 2) військову, релігійну, культурну діяльність козацтва; 3) функціонування Гетьманщини та 4) Запорозької Січі; 5) відомі постаті; 6) пам'ятки, пов'язані з козацькою добою; 7) увічнення пам'яті про козацтво; 8) загальні праці з національної символіки тощо. Окрім того, наводяться довідники з історії українського козацтва, додатки, іменний і географічний (з елементами предметного) покажчики, що й реалізує мету бібліографічного видання.

Читачам стане у пригоді коротка анотація до книг, що свідчить про професіоналізм упорядників. Переглядаючи перелік напрацювань дослідників, згрупованих у даному виданні, стає зрозумілою сфера їх інтересів, тобто акцентування на певних темах. Потужним поштовхом козакознавчих студій стало відзначення 500-річчя утворення українського козацтва (1990–1991 pp.) та заходи на виконання указу Президента України №1092/2001 від 15 листопада 2001 р. «Про схвалення Національної програми відродження та розвитку українського козацтва на 2002–2005 pp.» (с.3).

Упорядники праці «*Ucraina terra Cosaccorum: Україна – земля козацька*» зазначають генезу козацьких бібліографій від проголошення незалежності в Україні. Зокрема, праці «Тої слави козацької повік не забудем» (1992, 2004 pp.), «Феномен світової історії» (Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М.Горького, 1992 р.), «Та була в нас ненька-мати – Запорозька Січ» (Львівська обласна бібліотека для юнацтва, 1991 р.) тощо.

Бібліографічний нарис видано у рамках спільного проекту, учасниками якого є бібліотека Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г.Сковороди (далі – ПХДПУ), гетьман Українського реєстрового козацтва (далі – УРК) А.Шевченко та редакція газети «Україна козацька» (с.16–17). Видання складається з трьох частин і виправдовує жанр бібліографічного нарису: 1) бібліографічний покажчик (21 параграф, 1484 позицій); 2) вступні статті А.Шевченка (гетьман УРК), В.Коцура (ректор ПХДПУ), С.Чорної (головний редактор газети «Україна козацька»), В.Лоха (викладач ПХДПУ), статті від укладачів (5 параграфів); 3) додатки (4 параграфи), а саме 55 цитат про козацтво в наукових працях та посібниках, афоризми Б.Хмельницького, І.Мазепи і П.Орлика, стаття О.Титової про збережені до нашого часу архітектурні пам'ятки козацької доби на Київщині, іменний покажчик.

На жаль, у виданні відсутні список використаних бібліографічних джерел, предметний і географічний покажчики, вступні зауваги до бібліографічних параграфів та авторські анотації до книг. Роком видання на титульній сторінці вказано 2008 р., а в анотації на с.2 – 2007 р. У назві помилково зазначено «cosaccorum», при тому, що правильне написання – «cossacorum». І все ж видання відзначається багатьма позитивними ознаками, у першу чергу широкою бібліографічною місткістю.

Таким чином, зроблено багато, тож маємо надію, що спільними зусиллями вчених з України та інших країн колись побачить світ повна, репрезентативна бібліографія українського козацтва.

¹ The Ukraine. Selected References in the English Language. With Brief Introduction about the Ukraine and the Ukrainians by Roman Weres. – Kalamazoo, 1961. – P.42.

² The Ukraine. Selected References in the English Language...; Wynar B.S. Ukraine: a Bibliographic Guide to English-Language Publications. – Englewood, 1990. – 406 p.; Idem. Independent Ukraine: a Bibliographic Guide to English-Language Publications, 1989–1999. – Englewood, 2000. – 552 p.

Ю.М.Кудінов (Київ)